

Володимир Чухно

ПИСЬМЕННИК

МИКОЛА МАРКОВИЧ КОЛМАКОВ

Стаття носить біографічний характер і містить у собі відомості про основні етапи життя і діяльності уродженця Чернігівської губернії, письменника-мемуариста, дійсного статського радника Миколи Марковича Колмакова.

Ключові слова: письменник, мемуари, спогади.

Микола Маркович Колмаков увійшов у вітчизняну історію як письменник-мемуарист, "учений юрист і освічений прибічник звільнення селян"¹.

Його ім'я згадується у багатьох наукових роботах про життя і творчість Миколи Васильовича Гоголя, Олександра Сергійовича Пушкіна, Івана Сергійовича Тургенєва, Івана Андрійовича Крилова тощо. Однак про самого Миколу Марковича відомо мало.

Ми спробували усунути цю прогліну, встановили точну дату його народження і смерті, знайшли місце його поховання та виявили багато інших епізодів з його біографії.

Микола Маркович Колмаков народився 15 листопада 1816 року в містечку Середино-Буда Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії (нині місто Середино-Буда Сумської області)².

Його батько Марк Акимович Колмаков походив із дворян Курської губернії. У 1808 р. він закінчив Харківський університет³ і був направлений на роботу в Чернігівську губернію, де зарекомендував себе як гарний, високоосвічений учитель, котрий чудово володів багатьма науками і стародавніми мовами.

Під час проживання в Середино-Буді Марк Акимович познайомився з місцевим протоієреєм Іваном Карповичем Лузановим, який славився по всій окрузі своєю ученістю та чудовим знанням Священного писання, і незабаром одружився з його дочкою Ганною.

Після одруження Колмакови проживали в Середино-Буді у невеликому дерев'яному будиночку з садом і городом, мали у власності винокурню, декілька кріпосних дворових людей, кучера і лакея. А на початку 20-х років XIX століття переїхали разом зі своїми дітьми Олександром (до 1816 р. – † ?), Миколою і N (? – † ?) в місто Севськ Орловської губернії, де син Микола по виповненні шести років поступив у перший клас місцевого училища.

У 1823 році Колмакови переселилися в місто Дмитріївку Орловської губернії, а в 1824 році – місто Белгород Курської губернії. Там Микола навчався у міському училищі, а після смерті батька, що настала 28 січня 1827 року, повернувся з матір'ю в Середино-Буду і поступив у приватну школу Надії Михайлівни Подобедової.

Улітку 1827 року Микола переїхав до сестри своєї матері Марії Іванівни Атрешкової, яка проживала у селі Береза Глухівського повіту Чернігівської губернії, і поступив у Глухівське повітове училище, де зарекомендував себе як гарний учень, котрий володів неабиякими математичними здібностями, і починаючи з 12-річного віку став займатися репетиторством у пансіоні учителя О.В. Величка.

Навесні 1829 року Микола Маркович закінчив Глухівське повітове училище і в середині червня 1829 року вирушив до Санкт-Петербурга поступати в інженерне училище. Однак на вступні іспити він запізнився.

Повертатись додому було ні за що, і він за порадою свого двоюрідного брата Нар-

киза Івановича Атрешкова (Тарасенко-Атрешкова), відомого свого часу письменника-економіста, який прославився своєю поганою репутацією в середовищі петербурзької знаті, подав Миколі I заяву з проханням направити його на навчання у який-небудь навчальний заклад. Імператор клопотання задовольнив і розпорядився зарахувати юнака з 1 жовтня 1829 року в інженерну роту Санкт-Петербурзького батальйону військових кантоністів.

Через півтора року навчання в батальйоні Микола пристосувався до армійських порядків і у старших класах став одним із кращих учнів. Однак військова служба його не приваблювала. і по закінченні 1833 навчального року він залишив навчання. А у серпні 1834 року поступив на юридичний факультет Санкт-Петербурзького університету.

Під час навчання в університеті Микола Маркович проживав у будинку графині Софії Володимирівни Строганової і займався навчанням та вихованням її онука Олександра Васильовича Голіцина (1827 – 1869 рр.), сина її дочки Аглаїди Павлівни та князя Василя Сергійовича Голіцина.

У 1838 році М.М. Колмаков закінчив університет зі ступенем "дійсний студент"⁴ і 27 серпня 1838 року поступив на службу⁵ в комітет правління імператорської академії наук⁶.

Під час роботи в академії він розпочав займатися літературною діяльністю і в 1844 році написав свою першу роботу "Памяти графа Александра Сергеевича Строганова", яка містила в собі цікаві відомості із особистого життя та службової діяльності графа і була надрукована окремою брошурою в Санкт-Петербурзі.

У 1844 році М.М. Колмаков перейшов на роботу в департамент Міністерства юстиції, де протягом декількох місяців працював секретарем директора департаменту М.М. Карніоліна-Пінського⁷, а в 1846 році зайняв посаду столоначальника IV відділення департаменту міністерства⁸.

У 1848 році Микола Маркович був призначений обер-секретарем 1-го відділення 3-го департаменту сенату⁹, а наприкінці 1849 року обраний членом комісії з розгляду скарги предводителя дворянства Подільського повіту Московської губернії І.І. Єршова на губернатора Калужської губернії М.М. Смирнова¹⁰, яка діяла до початку 1851 року.

По закінченні роботи комісії він повернувся на роботу в Міністерство юстиції, де в 1852 році був призначений начальником IV відділення міністерства¹¹, а в 1854 р. – чиновником з особливих доручень 5 класу при Міністерстві юстиції¹².

У 1857 р. М.М. Колмаков перейшов на службу в друге відділення третього департаменту правлячого сенату на посаду чиновника за обер-прокурорським столом¹³, а в 1858 р. був призначений старшим юрисконсультом консультації Міністерства юстиції¹⁴. Під час роботи на цій посаді Микола Маркович розглядав більшість законопроектів, що надходили до міністерства, робив до них слушні зауваження і поправки і, за його особистими спогадами, "вважався досвідченим ділком і наближеною особою до вищої влади"¹⁵.

У серпні 1858 року Колмаков був залучений до роботи з підготовки реформи 1861 року і зарахований до складу Комісії з розробки зведень відгуків керівників губерній про повітову поліцію, про мирові у селянських справах присутствія тощо¹⁶, а в 1859 році включений до складу комісії про губернські й повітові установи, яка була створена 27 березня 1859 року при Міністерстві внутрішніх справ Росії і мала на меті розробити законопроекти про "судових слідчих" та про "мирових посередників і повітових мирових присутствія у селянських справах". Вказана комісія складалась із 19 постійних членів і працювала під безпосереднім керівництвом виконуючого обов'язки міністра внутрішніх справ Росії Миколи Олексійовича Мілютіна¹⁷. Микола Маркович представляв у ній Міністерство юстиції і був автором законопроектів про мирових посередників.

У 1859 р. М.М. Колмаков перейшов на службу в друге відділення третього департаменту правлячого сенату на посаду чиновника за обер-прокурорським столом, а на початку 1861 року вийшов у відставку за сімейними обставинами¹⁸. Протягом наступних п'яти років він ніде не працював і займався особистими справами.

У 1865 році Микола Маркович побував в селі Узруй Новгород-Сіверського повіту Чернігівської губернії, де 25 червня 1865 року написав статтю "Рассказы об Иване Андреевиче Крылове"¹⁹, у якій описав декілька цікавих фактів із життя великого байкаря, з яким йому неодноразово доводилося спілкуватись у будинку графині Софії Володимирівни Строганової, до якої Іван Андрійович часто заїжджав пообідати.

17 квітня 1866 року міністр юстиції Дмитро Миколайович Замятнін запропонував Миколі Марковичу повернутися на службу у підпорядковане йому відомство²⁰. Той погодився, і незабаром був призначений головою Київської палати цивільного суду²¹, а в 1873 році – Київської палати кримінального і цивільного суду²².

Працюючи на вказаних посадах, М.М. Колмаков постійно стикався з недосконалістю судової системи і наполегливо виступав за розповсюдження на Правобережну Україну судових статутів 1864 року. З цією метою він склав "Записку о судебной реформе в Западном крае вообще и в частности в Киевской губернии" (1872 р.)²³, у якій доводив необхідність проведення тут судової реформи. Однак вона не принесла очікуваного результату і, можливо, тому він у 1875 році вийшов у відставку.

Після звільнення зі служби Микола Маркович придбав собі декілька десятків гектарів землі у селі Ярославичі Дубенського повіту Волинської губернії (нині Млинівського району Рівненської області) і зайнявся сільським господарством.

Одночасно з цим він займався літературною діяльністю і впродовж 1879–1894 рр. написав близько десяти робіт зі спогадами особистого життя, життя О.С. Пушкіна, з яким йому довелося зустрічатися на Невському і в будівлі мінеральних вод на Кам'яному острові в Санкт-Петербурзі, І.С. Тургенева, з котрим він навчався в Санкт-Петербурзькому університеті, та багатьох інших своїх сучасників. Спогади "відрізнялися жвавістю викладення і відмінним згрупуванням цікавих фактів"²⁴: "К статье о В.В. Варгине" ("Русский архив". Кн. 2, вып. 3 – 4. – СПб., 1882. – С. 304 – 308); "Вопрос о почине крестьянского дела 20 ноября 1857 р. Исследование по официальным данным" ("Русская старина". Том 47. – СПб., 1885. – С. 125 – 136); "Крестьянское дело в 1857 – 1860 гг. Заметки к Запискам Я.А. Соловьева" ("Русская старина". Том 47. – СПб., 1885. – С. 467 – 480); "Заметки и поправки" ("Исторический вестник". Том XXV. – СПб. 1886. – С. 202); "Старый суд" ("Русская старина". – Том 52. – 1886. – С. 511 – 544); "Дом и фамилия графов Строгановых 1852 – 1887 гг." ("Русская старина". Том 53. – СПб., 1887. – С. 575 – 602; Том 54. – СПб., 1887. – С. 71 – 94), "Граф Виктор Никитич Панин" ("Русская старина". Том 56. – СПб., 1887. – С. 297 – 332, 757 – 782); "Очерки и воспоминания с 1816 года" ("Русская старина". Том 70. – СПб., 1891. – С. 23 – 43, 449 – 469, 657 – 679; Том 71. – СПб., 1891. – С. 119 – 148); "Очерк деятельности Киевского славянского благотворительного общества за 25 лет его существования. 1869 – 1894 гг." (Київ, 1894 р.) та декілька робіт із судової практики: "Записка о продаже имения Кагарлык" (Київ, 1879 р.); "Записка по делу об имении Яроповичи" (Київ, 1879 р.); "Записка по поводу кассационной жалобы Троцинского об излишке земли в имении Кагарлык, генерал-адъютанта Черткова" (Київ, 1883 р.) та інші.

Протягом усього життя Микола Маркович активно займався громадською діяльністю, довгий час входив до складу Чернігівського губернського статистичного комітету²⁵ та Київського відділу слов'янського благодійного комітету²⁶.

Він був глибоко віруючою людиною і в 1879 – 1882 рр. пожертвував значну суму коштів на будівництво церкви в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці в селі Ярославичі (нині Млинівського району Рівненської області) та улаштування в ній іконостасу²⁷, а наприкінці життя багато піклувався про благоустрій церковно-приходської школи села Яроповичі Сквирського повіту Київської губернії²⁸.

21 травня 1896 року Миколи Марковича не стало. Він багато зробив для Ярославичького приходу колишнього Дубенського повіту Волинської губернії і на знак подяки за це був похований з правого боку від входу у місцевий храм в ім'я Різдва Пресвятої Богородиці.

Після його смерті, в 1896 році, його дружина Наталія Федорівна Колмакова подарувала університету святого Володимира в Києві близько трьохсот книжок із

його юридичної бібліотеки²⁹ і пожертвувала на користь Санкт-Петербурзького університету 3000 рублів. Гроші в зазначеній сумі були внесені в Санкт-Петербурзьке губернське казначейство, а на відсотки від них 2 жовтня 1899 року була заснована стипендія ім. М.М. Колмакова, яка виплачувалась малозабезпеченим студентам університету, переважно вихідцям із Чернігівської губернії³⁰.

1. Семенов-Тянь-Шанский П.П. Мемуары. Эпоха освобождения крестьян в России. Том 4. – Петроград, 1916. – С. 144.
2. Колмаков Н.М. Очерки и воспоминания с 1816 года. // Русская старина. Том 70. – СПб., 1891. – С. 26.
3. Багалей Д.И. Опыт истории Харьковского университета. Том 1. – Харьков, 1893 – 1898. – С. 788 – 791.
4. Григорьев В.В. Императорский Санкт-Петербургский университет в течении первых пятидесяти лет его существования. – СПб., 1870. – С. LXXV.
5. Список гражданским чинам 4 класса 1869 г. – СПб., 1869. – С. 154.
6. Милорадович Г.А. Родословная книга Черниговского дворянства. Том 2, часть 3,4,5,6. – СПб. 1901. – С. 139.
7. Колмаков Н.М. Очерки и воспоминания с 1816 года. // Русская старина. Том 71. – СПб., 1891. – С. 121.
8. Список чинам правительствующего сената и Министерства юстиции. – СПб., 1847. – С. 74.; – СПб., 1848. – С. 75.
9. Список чинам правительствующего сената и Министерства юстиции. – СПб., 1851. – С. 28; Список высшим чинам государственного, губернского и епархиального управления. – СПб., 1849. – С. 81; – СПб., 1850. – С. 81; – СПб., 1851. – С. 63; – СПб., 1852. – С. 64.
10. Колмаков Н.М. Очерки и воспоминания с 1816 года. // Русская старина. Том 71. – СПб., 1891. – С. 144 – 145.
11. Список высшим чинам государственного, губернского и епархиального управления. – СПб., 1853. – С. 128; – СПб., 1854. – С. 129; Адрес-календарь. Общая роспись всех чиновных особ в государстве. Часть 1. – СПб., 1853. – С. 271.
12. Список чинам правительствующего сената и Министерства юстиции. – СПб., 1857. – С. 235.
13. Адрес-календарь. Общая роспись всех чиновных особ в государстве, 1857. – СПб., 1857. – 98; – СПб., 1858. – 106.
14. Список высшим чинам государственного, губернского и епархиального управления. – СПб., 1858. – С. 139.
15. Колмаков Н.М. Крестьянское дело в 1857 – 1860 гг. Заметки к запискам Я.А. Соловьева. // Русская старина. Том 47. – 1885. – С. 477.
16. Записки сенатора Я.А. Соловьева о крестьянском деле. // Русская старина. Том 41. – СПб., 1884. – С. 249 – 250.
17. Семенов Н.П. Освобождение крестьян в царствование императора Александра II. Том 3, часть 1. – СПб., 1891. – С. 777 – 778.
18. Список высшим чинам государственного, губернского и епархиального управления. – СПб., 1859. – С. 18; – СПб., 1860. – С. 19.
19. Колмаков Н.М. Рассказы об И.А. Крылове. //Русский архив. – М., 1865. – С. 1319.
20. Колмаков Н.М. Очерки и воспоминания с 1816 года. // Русская старина. Том 71. – СПб., 1891. – С. 146.
21. Список чинам правительствующего сената и Министерства юстиции. 1866 г. – СПб., 1866. – С. 196; Список высшим чинам государственного, губернского и епархиального управления. – СПб., 1869. – С. 135; – СПб., 1872. – С. 141.
22. Список высшим чинам государственного, губернского и епархиального управления. – СПб., 1873. – С. 147.
23. Колмаков Н.М. Записка о судебной реформе в западном крае вообще и в частности в Киевской губернии. – Киев, 1872.

24. Колмаков Н.М. Очерки и воспоминания с 1816 года. // Русская старина. Том 70. – СПб., 1891. – С. 23.

25. Список должностных лиц Черниговской губернии по 01 мая 1862 года. // Памятная книжка Черниговской губернии на 1862 год. – Чернигов, 1862. – С. 8; Календарь Черниговской губернии на 1895 год. – Чернигов, 1894. – С. 361 и др.

26. Отчет о деятельности Киевского отдела Высочайше утвержденного славянско-го баготворительного комитета за 1871 г. составленный и читанный 21 декабря 1871 года секретарем комитета Колмаковым Н.М. // Киевские епархиальные ведомости №7. – Киев, 1871.

27. Теодорович Н.И. Историко-статистическое описание церквей и приходов Волынской епархии. Том 2. – Почаев, 1889. – С. 1000 – 1004.

28. Церковные ведомости. №4. – СПб., 1892. – С. 33 – 34.

29. Наши учебные заведения. Императорский университет святого Владимира в 1896 г. // Журнал Министерства народного просвещения. Часть СССХIV. – СПб., 1897. – С. 36.

30. Положение о стипендии имени действительного статского советника Николая Марковича Колмакова при императорском Санкт-Петербургском университете. // Журнал Министерства народного просвещения. Том. 326. – СПб., 1899. – С. 46 – 47.

Данная статья носит биографический характер и содержит в себе сведения об основных этапах жизни и деятельности уроженца Черниговской губернии, писателя-мемуариста, действительного статского советника Николая Марковича Колмакова.

The real article has a biographic character and contains some information about the basic stages of the life and activity of the native of the Chernigiv province, a writer-memorialist, an actual councillor of the state Nikolai Markovych Kolmakov.

